

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ІНСТИТУТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В РЕГІОНАХ

О. С. Коврига,

здобувач, Академія муніципального управління

Визначено дію політичного фактора на сім'ю як інститута регіональної соціальної політики. Проаналізовано регіональні особливості розвитку сім'ї в Україні. Досліджено роль держави у проведенні політики росту доходів сім'ї.

Action of political factor is certain on family as institute of regional social policy. The regional features of development of family are analysed in Ukraine. The role of the state is explored in the conducted politicians of growth of profits of family.

ВСТУП

Інтерес до проблем соціальної політики й регіональних особливостей її формування та реалізації визначається еволюцією системи наукових знань про суспільство, про закономірності його організації та розвитку. Фактором, що провокує цей інтерес, є, з одного боку, глобалізація економіки, яка детермінує доступ населення до суспільних благ. З іншого — ріст регіоналізації суспільного життя, що веде до фрагментації проблем територіального управління, пошуку інструментів регіональної соціальної політики (РСП), які давали б змогу оперативного вирішувати ці проблеми. У підсумку економічні дослідження соціальної політики орієнтуються на діагностику потреб, інтересів, формулювання цілей соціального розвитку окремих складових соціальної структури територіального утворення (соціальної групи, спільноти, верстви, класу); оцінку потенціалу, здатності та готовності суб'єктів РСП до соціально значущої дії; визначення ідеології поширення моделей соціального розвитку; конструювання стратегій та пріоритетів соціальної дії; визначення форм та механізмів (реальних й гіпотетичних) реалізації соціальних взаємодій між мешканцями території.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні стратегічний підхід до державного регулювання регіонального розвитку в Україні лише починає застосовуватися на практиці, тому існує чимало невирішених теоретико-методологічних, правових та організаційних питань. Різні аспекти стратегічного планування та окремі методологічні підходи до реалізації регіональних стратегій розвитку висвітлені у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема О. Алексєєва, О. Анісімова, І. Ансоффа, В. Богущького, Д. Брайсона, В. Вакуленка, В. Дергачова, Г. Дробенка, М. Кларка, Б. Крозбі,

В. Коломийчука, В. Мамонової, Л. Масловської, Ю. Орловської, В. Пархоменка, Д. Стеченка, А. Стрикленда, Дж. Стюарта, В. Тертички, А. Томпсона, О. Топчієва, Ю. Шарова, А. Чандлера.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити дію політичного фактора на сім'ю як інституту регіональної соціальної політики;
— проаналізувати регіональні особливості розвитку сім'ї в Україні;
— дослідити роль держави у проведенні політики росту доходів сім'ї.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розвиток РСП тісно пов'язаний з інститутом сім'ї, з роллю, яку вона покликана виконувати у відтворенні будь-якої територіальної суспільної системи (ТСС). Аналіз еволюції розвитку сучасної сім'ї показує, що на її функції впливають як політичні, так і соціально-економічні фактори. Переважно науковцями називаються фактори змін в структурі сім'ї, в економічній активності жінок, в економічному стані сімей, а також дефіцит бюджетних коштів держави. Це стосується як розвинених країн, так і держав постсоціалістичного простору.

Дію політичного фактора на сім'ю як інститута РСП наочно демонструє процес, пов'язаний з розширенням ЄС. З прийняттям Соціальної хартії (1989 р.) стали чіткими вимоги щодо узгодження цілей соціальної політики. Це позначилося на директиві про надання відпустки батькам в тих країнах ЄС, де цього не було (1996 р.), резолюції щодо збалансованої участі жінок і чоловіків в сімейному та професійному житті, директиві про материнство й надання оплачуваних відпусток батькам, рекомендації відносно догляду за дітьми.

На жаль, внаслідок переосмислення традиційної системи цінностей інститут сім'ї в багатьох країнах морально та фізично деградує. Фахівці-

демографи вважають, що частина проблем пов'язана з другим демографічним переходом, внаслідок якого відбувається руйнація традиційної сімейної моделі, в якій чоловік добуває засоби для існування сім'ї. Очевидно, немає підстав не погоджуватися з такою версією. Водночас в окремих країнах існують історичні, етнокультурні, релігійні, національні фактори, котрі блокують чи сповільнюють цей процес. Сім'я залишається первинним осередком суспільства. Вона зобов'язана своїм виникненням, існуванням і розвитком, перш за все, суспільним потребам, нормам і санкціям, котрі зобов'язують піклуватися батьків про дітей, і навпаки. На розвиток сім'ї як традиційної форми родового життя спрямовуються заходи демографічної політики.

В Україні, подібно до інших європейських країн, збільшуються негативні тенденції в плані розвитку сім'ї. Зокрема, набирають популярності консесуальні сім'ї (шлюби на віру, за домовленістю, але без реєстрації). Характерною ознакою часу є збільшення кількості дітей, народжених поза шлюбом (більш як на дві третини порівняно з 1989 р.), виховання дітей не самими батьками, а родичами і навіть знайомими. У Львівській області внаслідок закордонної трудової міграції батьків налічується близько 22 тисячі таких дітей [3, с. 7]. Зростає частка бездітних подружніх пар, що позначається на міцності сімей, на втраті зв'язків зі старшим поколінням, зруженні обміну культурно-духовними цінностями. Як наслідок, понад 70% молодих сімей не володіють навиками виховання дітей.

Особливо пригрічуючим явищем є відмова батьків від дітей. Про це свідчить статистика переповнення дитячих будинків, причому дітьми з важкими патологіями, спричиненими алкоізмом та наркоманією батьків. Водночас динаміка вказаних виявів в Україні диференційована в регіональному плані. Відповідно, виконання сім'єю її економічних і соціальних функцій теж суттєво різниться в межах регіонів. Це стосується як функції репродуктивного відтворення членів суспільства, так і виховання та соціалізації індивідів, піклування про членів сім'ї, регулювання сексуальних відносин та культури побуту, акумуляції, збереження, передачі майнового та соціального статусу в суспільстві.

Про регіональні особливості розвитку сім'ї в Україні можна судити за даними півторакратною варіації показників середнього розміру сімейних домогосподарств (2006 р.): 3,41 особи на одне домогосподарство в Закарпатській та 2,37 особи в Кіровоградській й 2,38 особи в Чернігівській областях при 2,6 особи по країні [4, с. 20]. Цікаво, що при порівнянні переписів 1979 та 2001 рр. заявляють про себе два полярні процеси: збільшення кількості членів сімей в західних областях (Тернопільська, Закарпатська, Вінницька, Чернівецька, Львівська) та значне їх скорочення в північній Чернігівській й східних областях (Запорізька, Донецька, Дніпропетровська). Лише в Хмельницькій, Рівненській, Одеській, Івано-Франківській, Волинській областях та АР Крим ситуація залишилася сталою. Це свідчить про те, що українська

сім'я має регіональні особливості еволюції.

Очевидно, не варто фатально сприймати вияви цього процесу, адже сім'я як соціальний організм розвивається циклічно, тобто протягом певного життєвого циклу вона збільшується, потім після значного періоду стабілізації знову починає зменшуватися. Показовою є територіальна специфіка змін розміру сім'ї в останні роки. Скориставшись матеріалами вибіркового обстеження домогосподарств України, можна помітити, що коефіцієнт середньорічних темпів росту (скорочення) розміру домогосподарств становив в 1999 — 2006 рр. від 0,946 в Харківській до 1,08 — в Закарпатській області при 0,991 в середньому по Україні.

Частка домогосподарств, де є діти, найбільш інтенсивно скорочується в Запорізькій (0,951) і зростає в Закарпатській області (1,006) при середньорічних темпах скорочення 0,977 по Україні. Середня кількість працюючих в розрахунку на одне домогосподарство швидко зменшується в Кіровоградській (0,985) та зростає в Чернівецькій (1,038), Житомирській, Київській, Луганській (1,054) областях при більш-менш врівноваженій ситуації по Україні (1,000). Не можна обминути увагою й показники динаміки рівня зайнятості жінок в економіці областей України, середньорічні темпи змін якої становлять 0,977 у Вінницькій та 1,059 в Чернівецькій областях при 1,010 по Україні. На цьому фоні привертає увагу середньорічна динаміка змін кількості зареєстрованих шлюбів на 1000 осіб населення, яка становить 0,932 в центральних (Кіровоградській та Черкаській) областях та 0,982-0,991 в західних (Закарпатській, Рівненській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Тернопільській, Львівській) областях при 0,969 по Україні.

Не зважаючи на гостроту ситуації, українська сім'я продовжує виконувати традиційні демографічно-економічні, соціальні та інші функції. Репродуктивна функція корелює із специфікою природного руху населення в межах областей України.

На макрорівні вчені давно простежують три групи подібності областей за рівнем народжуваності населення (східні, західні і інші) [2, с.115], чотири групи областей подібності за тенденціями змін природного руху населення (Донецько-Придніпровський, Центральний, Південний та Західний регіони) [8, с. 47—49]. В їх межах актуалізуються питання розробки ефективного демографічної політики, спрямованої на формування оптимальної величини сім'ї.

У частині рекреативної функції свідченням регіональних відмінностей є структура сукупних витрат ресурсів домогосподарств (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств Держкомстату України). Так, в 2006 р. допомога родичам, іншим особам, яку здійснювали домогосподарства, становила в середньому 38,77 грн. в місяць. В регіональному аспекті розмір коливався від 71,12 грн. в Житомирській та 70,82 грн. в Хмельницькій областях до 22,25 грн. в Дніпропетровській, 24,54 грн. у Луганській, 25,05 грн. у Харківській областях та 29,23 грн. в АР Крим. Причиною розбіжностей були як економічні, так соціально-культурні фактори. До речі, навіть незначні зміни в сфері доходів на-

селення спричиняють зміну регіональної динаміки частки перелічених витрат у загальних ресурсах домогосподарств.

У плані реалізації соціалізаційної та виховної функції сім'ї показовими є ті регіони, в яких відносно високий показник сімейності, більша кількість дітей в сім'ї, міцніші історичні традиції спільного ведення господарства, соціальної відповідальності за збереження роду. До таких належать практично усі області Західної України, що вже тривалий час є предметом уваги багатьох вчених [1, с. 45; 7, с. 12]. Варто зазначити, що про негативні наслідки деформації сімейної структури, спричинені репресіями, голодоморами, війнами, які мали місце в Україні в ХХ ст., постійно нагадують генетики. "Сім'я, — пише З. Служинська, — це основне джерело відомостей про генетику людини. Аналіз розподілу ознак за ступенем кровного споріднення — головний метод вивчення закономірностей спадкової передачі ознак у людини, в т.ч. якостей людського фактору... Людину, що не знала свого роду, вважали безродною, тому дітей ще змалечку навчали запам'ятовувати предків. Крім знань прародичів, треба було розуміти знаки, символи, одяг, імена предків та їх мову, віру та світогляд, обряди та звичаї, рід занять предків, їх харчування та улюблені напої, міфологічні та історичні перекази, легенди, думи, пісні" [6, с. 61]. Сказане означає, що ліквідація проблеми деформації сімейної структури, яка склалася в попередні часи історії України, навіть за найсприятливіших обставин, вимагає тривалого часу. Це стосується всіх регіонів країни.

Нині сподівання на сім'ю як інститут РСП в плані покращення виконання нею соціальних функцій покладають усі регіони. В Україні цьому сприяють програмні документи її керівництва. В Програмі діяльності Кабінету Міністрів України "Назустріч людям" сказано, що "Уряд ставить за мету посилення інституту сім'ї та державну підтримку народжуваності. Сім'я визнаватиметься однією з ключових суспільних цінностей. Державна політика спрямовуватиметься на утвердження такої соціальної норми, як достатньо матеріально забезпечена, соціально благополучна та духовно і фізично здорова повна родина з двома та більше дітьми" [5, с.10].

На виконання цього завдання в Україні була прийнята державна програма "Українська родина". Серед напрямів її реалізації названо стимулювання економічного потенціалу сім'ї, проведення політики росту доходів сім'ї, захисту зон отримання освіти, соціального захисту для різних категорій сімей. З цією метою були реалізовані заходи щодо розширення діапазону кредитування житла, підтримки малозабезпечених та багатодітних сімей, допомоги дітям до 3-х річного віку, інші. З метою інституційного забезпечення розвитку сім'ї передбачено проведення навчання для ведення родинного бізнесу, вдосконалення системи здорового способу життя у ВУЗах, розробка комплексної моделі системи соціального патрунування сім'ї, системи дошлюбної діагностики. Загальний обсяг фінансування програми — 21,7 млн грн. [9, с.5]. Левова частка витратків (3/4), пов'язаних з реалізацією

програми, — різні джерела обласних, Київської та Севастопольської міських адміністрацій. Чверть витратків — кошти державного бюджету. Вже перші кроки на шляху реалізації програми вказали на потребу виділення на перспективу окремого виду фінансування заходів у сфері сімейної політики в державному бюджеті (фінансового забезпечення програм, цільових фондів, заходів соціальної допомоги окремим категоріям сімей, соціальних служб, досліджень проблем сім'ї, навчання та підготовка відповідних кадрів).

ВИСНОВКИ

В цілому активізація досліджень регіональних особливостей розвитку сім'ї, виконання нею притаманних соціальних і інших функцій, пов'язується з розробкою стратегії політики розвитку сім'ї (як в частині забезпечення економічного підґрунтя розвитку сімей, так і посилення їх соціального захисту, покращення інформаційно-консультативної допомоги, покращення репродуктивного здоров'я), проект якої представлений на обговорення. В світлі цього розширюються горизонти для подальшої інституалізації сім'ї як форми індивідуальної життєдіяльності людей, як інституту регіональної соціальної політики, здатного забезпечити розвиток соціальної бази функціонування регіону-соціуму.

Література:

1. Дашкевич Я. Перегук віків: три погляди на минуле і сучасне України // Україна: наука і культура. — Київ. 1993. — Вип. 26—27. — с. 44—78.
2. Копчак В.П., Копчак С.І. Про особливості відтворення населення українських Карпат // Демографічна ситуація в Карпатському регіоні: реальність, проблеми, прогнози та ХХІ століття: Тези Між нар. науково-практичної конф. / Заг. ред. М.І. Пірен. — Чернівці: Чернівецький держуніверситет ім. Ю. Федьковича, 1996. — 511 с.
3. Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти / Авт. кол. Власенко Н.С., Лібанова Е.М., Осауленко О.Г. та ін. — К., ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 558 с.
4. Політика регіонального розвитку в Україні: особливості та пріоритети. Аналітична доповідь / За ред. З. Варналія. — К.: НІС, 2007. — С. 30.
5. Програма діяльності Кабінету Міністрів України "Назустріч людям". — К.: Секретаріат Кабінету Міністрів України, 2005. — С. 10.
6. Служинська З. Популяції. — Львів: Галицька видавнича спілка, 2006. — 112 с.
7. Стратегія демографічного розвитку на 2006—2015 роки: Проект / Відп. за вип. І.М. Новак. — К.: КНЕУ, 2005. — 20 с.
8. Фактори і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіону: Наукова доповідь / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Наук. ред. д.е.н., проф. П.Ю. Беленький. — Львів, 2005. — 145 с.
9. Шевчук Я.В. Механізми санації депресивних суспільних систем в контексті формування регіональної політики. — НАН України ІРД. — Львів, 2006. — С. 63.